

Hakkari Stelleri: Zap Irmağı Kıyısında Bozkır Göçebeleri

*The Hakkari Stelae:
A Nomadic Impact
on the River Zap*

*Veli SEVİN

Anahtar sözcükler: Hakkari, Stel, Çıplak savaşçı, Avrasya, Balbal
Keywords: Hakkari, Stole, Naked warrior, Avrasia, Balbal

Thirteen stone stelae, most of which were carved in a bas-relief style, never before seen in Anatolia or the Near East, were found in the centre of Hakkari in 1998. The stelae were carved on upright flagstones measuring between 0.7 m. to 3.10 m. high. The stones contain only one cut surface, upon which human figures have been chiselled. The theme of each stelae reveals the fore view of the upper human body. Eleven of the male stelae are depicted with the drinking vessel or bags made of skin, which the male hold tightly with both hands. Stelae with relief of this type are not common in the ancient Near East. However, there are, plenty of close parallels produced by a variety of peoples from the Eurasian steppes between the third millennium B.C. to the eleventh century A.D. Earliest parallels of this cup-holding gesture have come from the cemeteries of Northwestern Iran dating from the second half of the second millennium B.C.

1998 yılı temmuz ayında Hakkari kent merkezindeki Hakkari Kalesi'nin kuzey eteklerinde bir rastlantı sonucu 13 adet taş stel bulundu. Van Müze Müdürlüğü ile İstanbul Üniversitesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi uzmanlarınca yapılan kısa süreli bir kurtarma çalışması sonucunda taşların *in situ* durumda oldukları belirlendi (Res.1). Bilim kurulunun duruma el koyuşundan önce stellerden kimileri, ne yazık ki, yerlerinden sökülmüştü. Bununla birlikte, genel olarak kaba taşlardan bir tür kaide üzerine oturtuldukları saptanabilmiş-

tir. Sırtları kayalığa gelecek şekilde, yan yana, arka arkaya ve bazen de üst üste dizilmişlerdir. Hemen gerilerindeki Osmanlı dönemine ilişkin izler taşıyan kaleden akıp gelen toprağın altında kalmışlar ve basıncın etkisiyle hep birlikte yana ve öne doğru eğilmişlerdir. Yanlarında arkeolojik anlamda hiç bir kalıntı bulunmamıştır (Sevin, Özfirat 1998; 2001^a; 2001^b; Sevin 1999; 2000; Sevin, Özfirat, Kavaklı 2001).

Hakkari Stelleri yöresel killi kireçtaşları ve kalkarenitlerden oyulmuştur. Kırmızımsı

pembe, yeşilimsi, sarımsı veya koyu gri renklidirler¹. Yükseklikleri 0.70 m. ile 3.10 m. arasında değişir; kalınlıkları da 0.15-0.20 m. kadardır. Üst kısımları genellikle kavislendirilmiştir; alta doğru hafifçe daralırlar. Uzun boylu ve ağır olmalarına karşın toprağa dik bir şekilde yerleştirilmelerine yarayacak özel bir ayak-altlık donanımları yoktur. İrili ufaklı kaba taşlarla desteklenerek veya düzgün bir taş levha üzerine oturtulup yarlardan taşlarla beslenerek, bazen de kayalığa yaslanarak ayakta tutulmuş oldukları anlaşılmaktadır. Yalnızca ön yüzleri düzgündür. Süslü olan bu ön yüzlerde kimileri kabartma, kimileri de kazıma-çizgi tekniğinde işlenmiş insan figürlerine yer verilmiştir.

13 stelden 11'inde ana konu cepheden genç ve güçlü bir erkek bedeninin üst kısmıdır (Res. 2-7). Diğer ikisi ise kadınlara aittir (Res. 8). Erkeklerin çoğu tombul-yuvarlak, kimileri de ince-uzun yüzlüdür. Çok belirgin, kaba-düz bir burun ile bunun üzerinde birleşen kaşları ve dar bir alınları vardır. Kabartma tekniğindeki örneklerde yuvarlak göz çukurluklarına beyaz renkli bir taşla kakma yapılmıştır. Küçük ağız daima kapalı, dudaklar ifadesiz ve serttir. Başlarında çoğu kez ilginç ve süslü bere ya da takke türü başlıklar görülür. Bazen pazıları da belirtilmiş olan kollar dirsekten bükülmüş; eller ve parmaklar özenli bir biçimde betimlenmiştir. Buna karşılık gövdenin öteki öğeleri üzerinde hiç durulmamıştır. Yalnızca en geç örneklerden birinde göbek küçük bir çukurluk halinde ifade edilmiştir. Belde daima enli bir kemer vardır. Bunun altında ise erkeklik organını koruyan bir suspansuvar bulunmaktadır. Bacaklar hiç gösterilmemiştir.

Genel özelliklerini sıraladığımız 11 adet erkek steli üzerinde, belirli kurallar çerçevesinde yerleştirilmiş kimi silah, insan, çadır ve hayvan figürleri bulunmaktadır. Sözgelimi kabartma tekniğinde yapılmış olanlarda sağ kolun altında uzunca kovanlı bir mızrak ile ucu kıvrık bir çubuk-asa, sol kolun altında ise tunçtan kolcuklu ya da düz yassı baltaları andıran nesneler görülür. Sap delikli balta ve topuz kendilerine daha

çok sol üst yanda yer bulabilmiş silahlardır. Kazıma-çizgi tekniğinde yapılmış olanlarda bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Bu kez balta sağ, mızrak ise sol tarafa alınmıştır. Tüm stellerde değişmeyen bir özellik beldeki kemere asılı olan hançerdir. "Flanged Dagger with Crescent Guard" denen türde hançerlerin en karakteristik özelliği, kabzanın namluya iki ucu açık hilal biçiminde bir balçakla birleşmiş oluşudur (Res. 2-7). Döküm tekniğinde ve tunçtan yapılmış oldukları belirgindir.

Tüm taşlar ikonografik bir kurallar dizisine sıkı sıkıya bağlı kalınarak meydana getirilmiştir. Bu kurallar dizisi de tipik figüratif elemanları doğurmuştur: figürlerin belirli pozları, davranışları vb. Stellerin kendi içindeki sınıflamalarının yapımında bu karakteristik elemanlardan yola çıkılabilmesi mümkündür. Buna göre başlıca iki guruba ayrılabilirler: 1) sağ ve sol elinde bir tulum bulunan, silahlı erkekler; 2) silahsız kadınlar. Erkek stellerinde temel olarak anlatılmak istenen şey kimi genç ve dinamik kişilerin güç ve başarılarıdır. Betimlenen kişilerin toplum içinde aynı sosyal rolü oynamış olabilecekleri belirli bir anlatım düzeyiyle ifade edilmiş gibidir. Bu yüzden tüm erkek figürlerinde eller ve kolların pozisyonu ile yüz hatları, silahlar vb. özellikler birbirinin tıpa tıp benzeridir.

Steller stilistik olarak, gerçekçi bir kabartma tekniğinden, giderek şematik bir kazıma-çizgi tekniğine doğru gelişim geçirmişlerdir. Aynı anda ya da kısa zamanda yapılmadıkları ve fakat farklı ellerden ve farklı zamanlarda çıktıkları da belirgindir.

Hakkari stellerinin genel özelliklerinden başka yazılarımızda da söz etmiş olduğumuzdan, burada bunları bir kez daha yinelemek yerine onların uçsuz bucaksız kuzey bozkırlarındaki gerçek yeri ve işlevleri hakkında kimi gözlemlerimizi sunmaya çalışacağız (Sevin, Özıfırat 1998; 2001^a; 2001^b; Sevin 1999; 2000; Sevin, Özıfırat, Kavaklı 2001).

Üzerinde çıplak savaşçı erkek ya da kadın betimleri bulunan ve "menhir" olarak

nitelenen bu türde taşlar Anadolu ve tüm Yakın Doğu'ya, birkaç istisna dışında, yabancıdır. Anadolu'dan en erken benzer I. Troia'da ele geçirilmiştir². M.Ö. 1500'lere tarihlenen Tell Açana V. tabaka kent surunun kuzeydoğu kapısında bulunmuş ve cinsiyetleri açıkça belirtilmiş, bazalttan, biri erkek, biri kadın iki antropomorf stel ile Diyarbakır Mardin Kapı'dan taş steller de, genel anlamda, bu gruba dahil edilebilirler (Woolley 1955: 238, lev. 44/a-b, i-j; Mezzena 1998: 17 vd.). Hazar Gölü'nün güneybatısında, İran Azerbaycanı'nda, Meshkin Shar ovasında (Ingraham, Summers 1979) ve Kuzey Irak'ta, Türkiye, İran sınırları yakınındaki Muğesir'de (Boehmer 1998) de kimi örnekler vardır. Daha güneyde, Arabistan ve Yemen'de İslam-öncesi ve M.Ö. III-II. bin yıllara değin uzanan savaşçı erkek ve kadın stellerine olasılıkla aşiret mezarlıklarında rastlanmıştır (Kirkbride 1969; Vogt 1999).

Yakın Doğu dünyasındaki bu çok sınırlı sayıda örneğe karşılık, gövdelerinin çoğu kez yalnızca üst kısmı betimlenmiş çıplak savaşçı stellerinin en yakın analogileri Avrasya bozkırlarından gelmektedir. Doğuda Moğolistan'dan (Tsultem 1989; Bayar 1997), Altay ve Tuva bölgeleri (Kovalëv 1999), Kazakistan (Baibosynov 1996), Kırgızistan (Ser 1966), Ukrayna (Telegin, Mallory 1994; Olchovsky, Evdokimov 1994) ve Kuzey İtalya (Mezzena 1998; Marinis 1999) üzerinden, batıda İberik yarımadasına (Jorge 1999) dek yüzlerce örnekle temsil olunan bu taşların en erken temsilcileri M.Ö. III. binyılın içlerine dek uzanır. M.S. XI-XII. yüzyıllara değin uzun bir zaman dilimi içinde farklı etnik guruplarca kullanıldıkları bilinmektedir. Genel inanış bu türde stellerin Proto-Hint-Avrupalılar ile ilişkili olduğu ve Kurgan Kültürleri'nin yayılımını yansıtmış olabileceği yolundadır (Telegin, Mallory 1994; Gimbutas 1997; krş. Sevin, Özfirat 2001^a).

Hakkari stelleri, hançer, balta ve mızrak gibi saldırı silahları ile onların gerçek paralellerinden yola çıkılarak kabaca M.Ö. II. binyılın ortaları ve ikinci yarısı içlerine tarihlenebilirler (Sevin 2000; Sevin, Özfirat 2001^a; 2001^b). Nitekim taşların 19 m. kadar

kuzeyinde bulunan bir oda-mezardan elde edilen ithal malı Habur türü çanak çömlekler ile yerli Van-Urmiye boyalıları da bu tarihe destek olmaktadır.

Çıplaklık, kemer ve silah vb. gibi genel benzerliklerine karşın Hakkari taşları, gerek işçiliklerinde gösterilen özen, gerek silah tipleri ve özellikle de erkek figürlerinin ellerinde tuttıkları merkezi konumlu içki kabı (tulum) açısından kuzeyin antropomorf stellerinden farklıdır. Burada her iki elde sıkı sıkıya tutulan merkezi konumlu bir içki kabı adeta odak noktası dumundadır. Deri bir tulum görünüşlü bu kabın simgesel açıdan büyük önem taşıdığı gayet belirgindir³. Çünkü gençlik ve güçlülüğü vurgulanmak istenen savaşçının tüm kahramanlıkları ile silah ve süslerinden çok daha ön plana alınmıştır.

Bunları andıran en erken savaşçı betimlerine M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Güney Rusya ve Ukrayna'daki İskit stelleri üzerinde rastlanır (Olchovsky, Evdokimov 1994). Ancak bu geç örneklerde farklılık, tulum yerine bir boynuzun daima tek elle tutuluyor olmasıdır. Buna karşılık, çok daha geç olmakla birlikte, iki elle ve veya yalnızca sağ elle kap tutan antropomorf steller Orta Asya bozkırlarında yaygındır. Göktürk dönemi (M.S. VI. yüzyıl) *balba*'larından (taş babalar) başlayarak XI-XII. yüzyıllara dek, Güney Sibirya'dan Kırgızistan'a, Kazakistan'a ve Moğolistan'a, Altay ve Tuva yörelerine değin yayılan alanda yoğun bir kullanım bulmuştur (Ser 1966; Tsultem 1989; Baibosynov 1996; Bayar 1997; Eleukenova 1999) (Res. 10/4-7). Hatta kimi bilim adamları bu türde kap tutan geç dönem insan figürlerinin tümüyle göçmen Türkler ve onların akrabalarıyla ilişkili olabileceği görüşündedirler (Salmony 1940; Ser 1966). Bunun bozkıra özgü bir Şaman özelliği olabileceği üzerinde bile durulmuştur (Esin 1969). Ancak bu motifin ilk kez nerede ortaya çıktığı ve nereden yayılmış olduğu konuları açık değildir.

Orta Asya'da özellikle mezarların civarına taştan stel dikme adetinın geçmişi en azından M.Ö. II. binyılın son çeyreğine de-

ğın uzanır (Okladinov 1990: 87; Kovalëv 1999). Olasılıkla daha sonraki Türk *bal-bal*'larının atası sayılabilecek bu ilk anthropomorf steller üzerindeki figürler hiç bir zaman kap tutma pozisyonunda gösterilmiş değillerdir. Aynı şekilde taştan stel dikme geleneğinin oldukça eski bir geçmişi bulunan Ukrayna ve Kırım bölgesinde de M.Ö. III. ve II. binyıllarda buna benzer bir adetin varlığı konusunda en küçük bir iz yoktur (Telegin, Mallory 1994).

Buna karşılık, iki ellerinde kap tutan çıplak savaşçıların en yakın paralelleri Kuzeybatı İran'da, Hazar Denizi'nin güneybatısındaki Gilan eyaletinin Marlık Tepe mezarlığı (36 no'lu mezar) (Negahban 1996/2: res. 11/70-72,74, 12/76; Lev. 32-33) (Res. 10/1,3) ile Amlaş (Res. 10/2) ve Khurvin'in yağmalanan nekropollerinden ele geçirilmiştir⁴. Bunlar çoğu kez pişmiş topraktan, azınlıkla da tunçtan yapılmıştır. Yükseklikleri 23 cm. ile 46 cm. arasında değişir. Tümü çıplaktır. Erkeklik ve kadınlık organlarının açık bir biçimde ifade edilmesine özen gösterilmiştir. Erkeklerin bellerinde sıklıkla enli bir kemer bulunur. Bu kemere bazen bir hançer asılıdır. Daha da önemlisi, bu kadın ve erkek figürinlerinden büyük bir bölümü, iki elleriyle göğüsleri üzerinde bir kap tutmaktadır. Batı İran'da bu türde kaplar güneyde, Urmiye Gölü'nün güneyindeki Hasanlu (Levine 1971: 39) ve hatta Geç Demir Çağı'nda Luristan'a değin yayılmıştır (Ghirshman 1964: res. 108; Goff 1978: res. 13). İran'da birçok özel koleksiyona dağılmış olan bu türde figürinlerin birer mezar armağanı olduğu Marlık Tepe kazıları sayesinde açık bir şekilde anlaşılmıştır.

İki elleriyle bir kap tutan çıplak erkek ve kadın figürinlerin tarihleri konusunda açık bir fikir birliği mevcut değildir. Örneğin kaçak kazılar sırasında ele geçirilmiş olan Khurvin'den bir erkek savaşçı figürünü için Ghirshman (1964: 20; res. 19) M.Ö. IX.-VIII. yüzyıllarını, Müller-Karpe (1980: Lev. 556/B-2) ise Tunç Çağı'nı önerirler. Amlaş'dan bir diğer eser için Godard (1962: 85) M.Ö. I. binyılın başlarını düşünür (Res. 10/2). Oysa bu figürinin dikkat çekici özelliklerinden biri

de, ayaklara giyilmiş olan sivri uçları yukarı kalkık çarıklardır. Hakkari Stelleri üzerindeki küçük insan figürlerinin ayaklarında da böyle çarıklar görülmektedir. Transkafkasya ve Kuzeybatı Anadolu'da bu türde ayakkabılar daha çok Orta Tunç ve Son Tunç Çağlarında sevilerek kullanılmışlardır.

Marlık Tepe figürinleri toplu olarak 36 no'lu mezarda bulunmuştur (Res. 10/1,3). Bu mezarlık ise genel olarak Demir Çağı'nın başlarına tarihlenmektedir. Ancak burada sorun, söz konusu mezarda ele geçirilmiş olan tunçtan bir Yakın Doğu dirsekli fibulasıdır. Bu türde fibulaların ilk kez M.Ö. VIII. yüzyılın sonları ve VII. yüzyılın başlarına doğru ortaya çıktığı saptanmıştır (Muscarella 1984). Nitekim Doğu Anadolu'da yapılan Erken Demir Çağı mezarlık kazıları bu görüşün doğruluğu yolunda güçlü kanıtlar sağlamıştır. Örneğin ne Ernis ve ne de Karagündüz'de fibula kullanıldığına ilişkin tek bir iz bulunmuş değildir (Sevin, Kavaklı 1996). Oysa fibulalar klasik Urartu mezarlıklarında sıklıkla görülmektedirler. Buna göre Muscarella (1984; 1988: 46, not 3) mezarın M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarından önceye ait olamayacağını ve iki kez kullanıldığına ilişkin bir kanıt da bulunmadığını bildirir. Bu görüşe dayanılacak olursa, içinde figürinlerin bulunduğu tüm mezar bu tarihe (M.Ö. VIII. yüzyılın sonları) aittir. Ancak buna karşılık Haerinck (1988), Marlık ve tüm Gilan bölgesi mezarlarının Demir Çağı boyunca uzun süre kullanıldığını ortaya koymuştur⁵. Nitekim ele geçen öteki küçük buluntular da bu mezarın daha çok Demir Çağı'nın başlarına ait olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu nedenlerle Marlık Tepe mezarlarının daha çok M.Ö. XIII.-X. yüzyıllar arasına tarihlenmesi mümkün görünmektedir (Negahban 1996; Haerinck 1988).

E. Negahban (1996: 109 vdd.) bu çıplak insan figürinlerinin bereketlilikle ilgili tanrı ve tanrıçalar olabileceğini düşünür⁶. Herne kadar Orta ve Kuzey Anadolu'da İlk Tunç Çağı mezarlarına, üreme organları belirtilmiş çıplak kadın figürinleri bırakıldığını biliyorsak da, bugüne değin, M.Ö. III. ve II. binyıllarda ne Doğu Anadolu ve ne de Batı İran

ölü gömme adetleri içinde buna benzer bir durumla karşılaşmış değildir. Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe/Kaniş mezarlarında, tam anlamıyla figürin denilebilecek yalnızca fildişinden bir örnek ele geçirilmiştir. Bir küp mezarda bulunan bu figürin de iki eliyle göğüslerini tutan bir kadın biçimindedir⁷. Tell Açana'da Eski Hitit Dönemi basit toprak mezarlarında bulunan pişmiş toprak ve camdan 5 figürin de daima çıplak ve bazen de göğüslerini tutan kadınlara aittir (Akyurt 1998: Şekil 124a-d). Göğüslerini tutan ve pubis bölgesinin belirgin olarak ifade edildiği bu figürinlerin bereketi temsil ettiği ve ölüye öteki dünyada yardımcı olması amacıyla, mezara yakınları tarafından bırakıldığı düşünülebilir. Ancak Batı İran örnekleri, hem erkeklerin çoğunlukta oluşu ve hem de ellerindeki kaplar yüzünden diğerlerinden ayrılırlar. Bunlar daima, bir yerleşmeye bağlı olmayan, göçebe ya da yarı-göçebe aşiretlerin mezarlıklarından gelmektedir. Bu nedenle farklı bir dünya görüşünün ürünleri olmaları olasıdır. Bunların tanrısal simgeler olabilecekleri yolunda güçlü bir kanıt yoktur. Buna karşılık daima mezar envanteri içinde ele geçirilmiş olmaları ölen kimseler ve öteki dünya inanışları ile ilgili olabileceklerini akla getirmektedir. Özellikle üreme organlarının tüm çıplaklığıyla belirtilmiş olması ve erkeklerde vurgulanan ereksiyon durumu bir tanrısalıktan çok, kuzey bozkırlarının yüzlerce örneğindeki gibi, güç-kuvvet ve iktidar ifadeleri olarak kabul edilebilirler (Jones-Bley 1998). Nitekim Ermenistan'da bulunmuş tunçtan savaşçı erkek figürinleri de bu ifadenin birer temsilcisidirler (Esayan 1990: res. 2/1-7).

Anlaşıyor ki, iki elinde göğsüne doğru tuttuğu bir kap bulunan çıplak kadın ve er-

kek figürleri Batı İran'da Demir Çağı'nın başlarından itibaren mezar armağanı olarak yaygın bir kullanım bulmuştur. Kimileri silahlarla donatılmış olan bu figürler ile Hakkari stelleri üzerindeki çıplak savaşçıları karşılaştırmak mümkündür. Böylelikle Hakkari stellerinin, bozkırlardaki pek çok benzerleri gibi, ölü kültü ile ilgili olabilecekleri yolunda yeni bir kanıt sağlanmış bulunmaktadır.

Son olarak şunu belirtmeliyim ki, arada bin yılı aşkın bir zaman farkı olmakla birlikte, önceleri iki elde, sonraları da yalnızca sağ elde kap tutma adedinin Orta Asya'nın *balbal* denen stellerinde M.S. XII. yüzyıla kadar sevilerek kullanılmış olması oldukça ilginçtir. Bu, Hakkari stellerinin, Ukrayna ve Kırım bölgelerinden çok Orta Asya ile bağlantılı olduğuna işaret ediyor gibidir.

Katkı Bildirimi

Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle yapılan Hakkari kazıları çeşitli kurum ve kuruluşların parasal desteğiyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle aşağıda sıralanan kişi ve kuruluşlara teşekkür borçluyuz: Hakkari valileri Nihat Canpolat (şimdi Kayseri valisi), Orhan Işın ve İl Özel İdare Müdürlüğü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri, Türk Tarih Kurumu ve başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Kültür Varlıkları Koleksiyoncular Derneği ve başkanı Yüksel Erimtan.

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu (AF Proje No: 2000/01) tarafından desteklenmiştir.

NOTLAR

1 Hakkari Stelleri ve yöresinin jeolojisi hakkında ilk etüdler, Van/Yüzüncü Yıl Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nden Doç. Dr. Abdurrahim Şahbaz ve Doç. Dr. Sefer Örcen tarafından gerçekleştirilmiştir.

2 Korfmann 1999: 386, res. 15-16. İzmir civarında, Buruncuk yakınlarındaki Höyücek'te bulunmuş olan kırık bir taş stel de bu gruba sokulabilir. Bkz. Doğer 1995.

3 Sibirya'da Pazırık kurganlarında bulunan üzeri kürk kaplı deri içki tulumları için bkz. Rudenko 1970: Lev. 59/AB, 150. Assur kralı II. Sargon M.Ö. 714 yılında Urartu'ya karşı düzenlediği seferinde, Urartu kalelerinin mahzenlerinde, deriden tulum (^{Ku}na-a-de) ve masrapalarda-ki (^{Ku}mas-le-e) tath şarabı ele geçirdiğini anlatır: C. Zaccagnini, *Oriens Antiqui Collectio XVII* (yay.haz. F.M. Fales), Roma 1981, 267: satır 220.

4 Godard 1962: res. 121; Ghirshman 1964: res. 19, 26, 31. Ghirshman

(1964: res. 26) bunlardan, şimdi özel koleksiyonda bulunan birinin, Luristan kökenli olduğunu bildirmekteyse de, Luristan nekropol-lerinde yapılan kazılardan bugüne kadar benzer türde hiç bir figürin ortaya çıkarılmış değildir.

5 1997-1998 yıllarında Hakkari'de yaptığımız bir oda-mezar kazısında cesetlerin mezara iki farklı dönemde, olasılıkla Son Tunç ve Erken Demir Çağlarında gömüldüğü saptanmıştır: Sevin, Özfirat 2001a; Sevin, Özfirat, Kavaklı 2001.

6 Ermenistan'da Lori-Berd (Stépanavan) 63/2 no'lu mezarda bulunmuş 1.75 m. yüksekliğindeki, "statue de divinité (?) masculine" olarak nite-lenen taş heykel de Marlık Tepe'dekilere benzer bir işlev yüklenmiş olmalıdır: Devedjian 1996: 127, 160.

7 Akyurt 1998: Şekil 109. Kültepe'nin Koloni Çağı mezarlarında bulun- nan diğer üç kadın figürininden biri fayans bir amulet (Şekil 108m), diğer ikisi ise bir makara ya da kemer tokasına aittir (Şekil 109i).

KAYNAKÇA

AKYURT, M., 1998, M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Ankara.

BAIBOSYNOV, K., 1996, *Stone Sculptures of Zhambyl Region*, Alma Ata.

BAYAR, D., 1997, *The Turkic Stone Statues of Central Mongolia*, Ulan-Bator (Moğolca)

BOEHMER, R.M. 1998,

"Skytische Grabstelen aus Muğesir (Nordost-Irak), *Baghdader Mitteilungen* 29, 81-88.

DEVEDJIAN, S.H., 1996, "La Nécropole et la Forteresse de Lori-Berd", *Arménie Trésor de l'Arménie ancienne des origines au IVe siècle* (yay.haz. J. Santrot) Paris, 126-128, 160.

DOĞER, E., 1995, "Helvacık-Höyücek'te Bulunmuş Kazıma Figürlü Bir Stel", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi* III: 51-59.

ELEUKENOVA, G., 1999, *Ourek Istorii Srednevekovoy Skulpturi Kazakistana*, Almatı (Rusça)

ESAYAN, S.A., 1990, "Schutzwaffen aus Armenien", *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie* 9-10, 83-109.

ESİN, E. 1969, "The Cup Rites in Inner-Asian and Turkish Art", *Forschungen zur Kunst Asiens. In Memoriam Kurt Erdmann*, İstanbul, 224-261.

GHIRSHMAN, R., 1964, *Iran, Protoiranien, Meder, Achämeniden*, München.

GIMBUTAS, M., 1997, *The Kurgan Culture and the Indo-Europeanization of Europe*, (yay.haz. M.R.Dexter, K. Jones-Bley), *Journal of Indo-European Studies Monograph* No. 18, Washington.

GODARD, A., 1962, *L'Art de Iran*, Paris.

GOFF, C., 1978, "Excavations at Baba Jan: The Pottery and Metal from Levels III and IV", *Iran* XV, 28-63.

HAERINCK, E., 1988, "The Iron Age in Guilan-Proposal for a Chronology", *Bronzeworking Centers of Western Asia c. 1000-539 B.C.* (yay. haz. J. Curtis), London, 63-78

INGRAHAM, M.L. ve G. SUMMERS, 1979, "Stelae and Settlements in the Meshkin Shahr Plain, Northeastern Azerbaijan, Iran", *Archäologische Mitteilungen aus Iran* 12, 67-102.

JONES-BLEY, K., 1998, "Celtic/Scythian Art Connections", *Papers from the EAA Third Annual Meeting at Ravenna 1997* I (yay. haz. M. Pearce ve M. Tosi) BAR International Series 717, 97-103.

JORGE, S.O. 1999, "Stelen und Menhirstatuen der Bronzezeit auf der Iberischen Halbinsel: Diskurse der Macht", *Götter und Helden der Bronzezeit. Europa im Zeitalter des Odysseus*, Bonn, 114-122.

KIRKBRIDE, D., 1969, "Ancient Arabian Ancestor Idols: Part I: The Discovery of the Sanctuary at Risqeh", *Archaeology* 22/2, 116-121.

KORFMANN, M., 1999, "Ost-West-Beziehungen im Mittelmeerraum am Beispiel einer Idolgruppe", *Festschrift für Günter Smolla*, Materialien zur Vor- und Frühgeschichte von Hessen 8, Wiesbaden, 381-397.

KOVALEV, A. Von, 1990, "Die ältesten Stelen am Ertix", *Eurasia Antiqua* 5, 135-178.

LEVINE, L. D., 1971, "The Iron Age Revealed", *Expedition* 13/3-4, 39-43.

MARINIS, R. C. de, 1999, "Kupferzeitliche Stelen-Statuen im Alpenraum", *Götter und Helden der Bronzezeit. Europa im Zeitalter des Odysseus*, 145-152.

MEZZENA, F., 1998, *Dieux de pierre. La grande statue anthropomorphe en Europe au IIIe millénaire avant J.C.*, Milano.

MUSCARELLA, O.W., 1984, "Fibulae and Chronology, Marlik and Assur", *Journal of Field Archaeology* 11, 413-419.

MUSCARELLA, O.W., 1988, *Bronze and Iron. Ancient Near Eastern Artifacts in the Metropolitan Museum of Art*, New York.

MÜLLER-KARPE, H., 1980, *Handbuch der Vorgeschichte IV/3. Bronzezeit*, München.

NEGAHBAN, E.O., 1996, *Marlik. The Complete Excavation Report*, Philadelphia.

OKLADINOV, A.P., 1990, "Inner Asia at the dawn of history", *The Cambridge History of Early Inner Asia* (yay.haz. D. Sinor), Cambridge, 41-96.

OLCHOVSKY, V.S., G.L. EVDOKIMOV, 1994, *Scythian Statues, VII-III cc. B.C.*, Moscow. (Rusça. İngilizce, Almanca özet)

RUDENKO, S.I., 1970, *Frozen Tombs of Siberia. The Pazyryk Burials of Iron Age Horsemen*, London.

SALMONY, A., 1940, "Notes on a Kamennaya Baba", *Artibus Asiae* XIII/1/2, 5-16.

SER, JA A., 1966, *Kamennye izvajaniya Semirec'ja*, Moscow-Leningrad (Rusça)

SEVİN, V., 1999, "Hakkari'nin Çıplak Kralları", *Atlas* 79, 70-86.

SEVİN, V., 2000, "Mystery Stelae", *Archaeology* (July-August), 47-51.

SEVİN, V.A. ÖZFİRAT, 1998, "Anadolu'da Yeni Bir Uygarlık/Hakkari Stelleri: Hubuşkia Prensleri", *Arkeoloji ve Sanat* 87, 6-9.

SEVİN, V.A. ÖZFİRAT, 2001a, "Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar İlk Not", *Belleten* (baskıda).

SEVİN, V.A. ÖZFİRAT, 2001b, "Die Stelen aus Hakkari", *Istanbuler Mitteilungen* (baskıda).

SEVİN, V., A. ÖZFİRAT, E. KAVAKLI, 2001, "1997-1999 Hakkari Kazıları", 22. Kazı Sonuçları Toplantısı (baskıda)

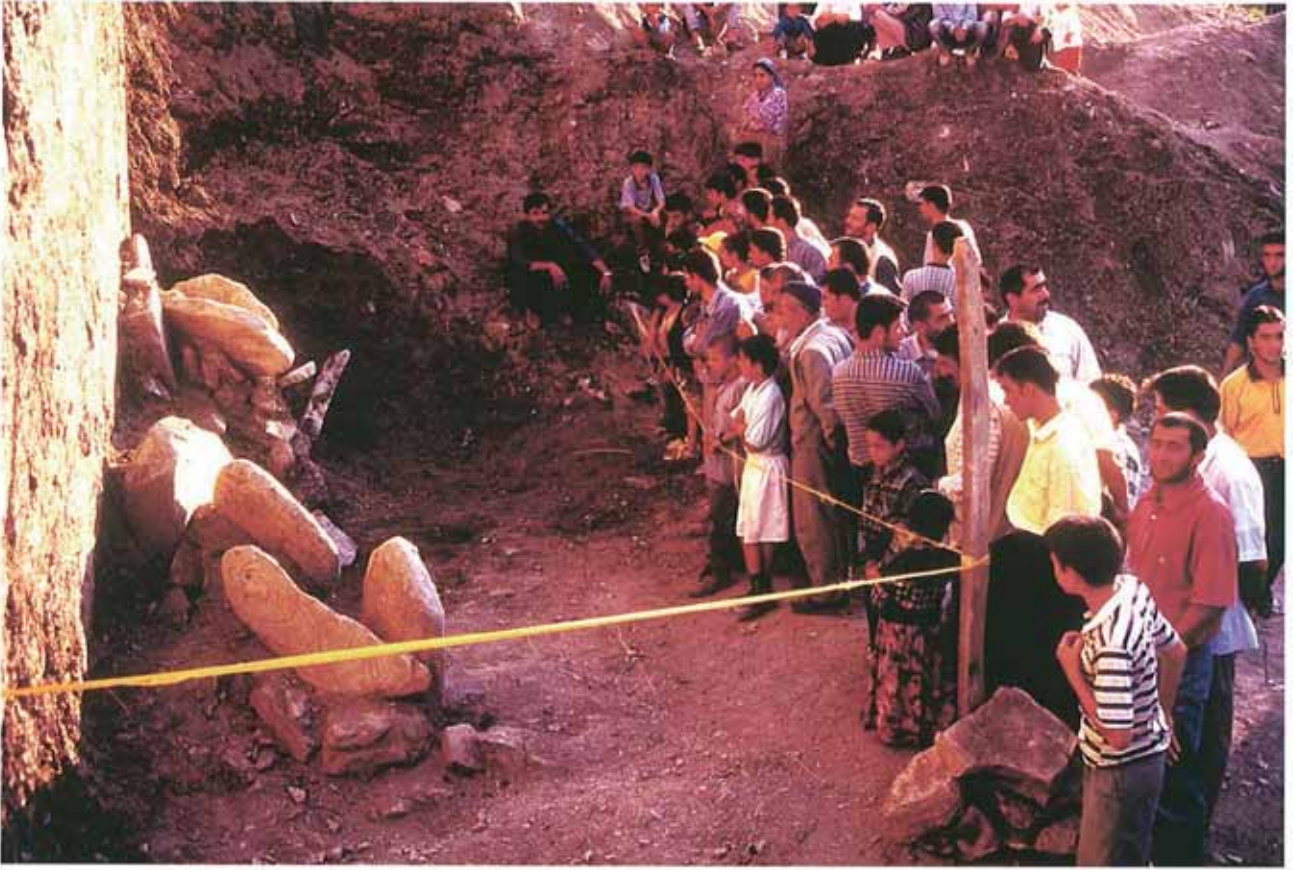
SEVİN, V.E. KAVAKLI, 1996, *Van/Karagündüz. Bir Erken Demir Çağ Nekropolü*, İstanbul.

TELEGİN, D. Ya., J.P. MALLORY, 1994, *The Anthropomorphic Stelae of the Ukraine: The Early Iconography of the Indo-Europeans*, Washington.

TSULTEM, H., 1989, *Mongolian Sculpture* (yay.haz. D. Bayarsaikhan), Ulan-Bator.

VOGT, B., 1999, "Hadramut während der späten Vorgeschichte", *Jemen. Kunst und Archäologie im Land der Königin von Saba* (Hrs. W. Seipel) Wien, 111-115.

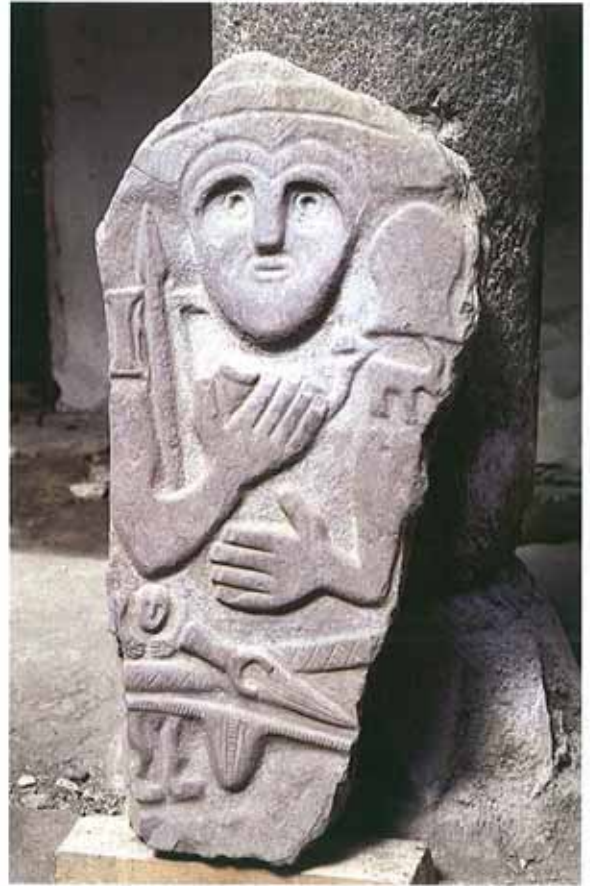
WOOLLEY, L., 1955, *Alalah. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay. 1937-1949*. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London No. XVIII, Oxford.

Resim 1. Stellerin bulunuş durumları

Resim 2. Kabartma tekniğinde savaşçı steli

Resim 3. Bir savaşçı steli. Sol omuz üzerinde çadır.

Resim 4 .Kabartma tekniğinde savaşçı steli

Resim 5. Kabartma tekniğinde savaşçı steli

Resim 6. Kabartma tekniğinde savaşçı steli

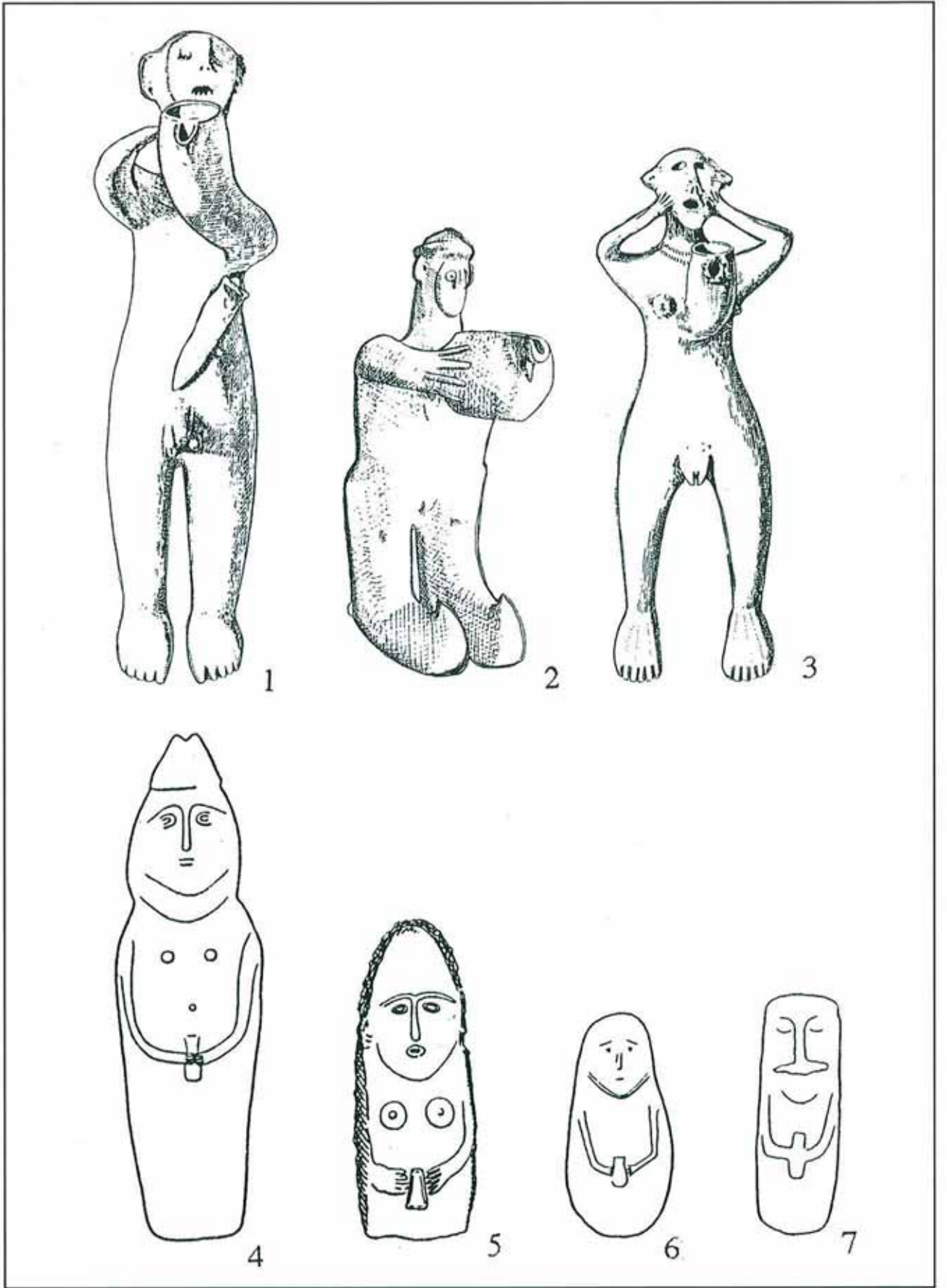
Resim 7. Çizgi tekniğinde savaşçı steli

Resim 8. Çizgi tekniğinde bir kadın steli

Resim 9. Kabartma tekniğinde bir savaşçı stelinin çizimi.
Sağ omuz üzerinde çadır.

Resim 10. Kuzeybatı İran'dan pişmiş toprak figürinler (üstte) ve Orta Asya'dan Göktürk Dönemi "balballar"ı

Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış*

A New Look to the Pottery of the Late Iron and Hellenistic Ages in the Kızılırmak Bend Region in the View of Two Painted Vessels at the Amasya Museum

****Şevket Dönmez**

Anahtar Sözcükler: Kızılırmak Kavsi, Amasya Müzesi, Boya Bezekli Çanak-Çömlek, Sarmaşık Yaprağı, Geç Demir Çağı, Hellenistik Çağ
Keywords: Kızılırmak Bend, Amasya Museum, Painted Pottery, Ivy Leaf, Late Iron Age, Hellenistic Age

In the Late Iron Age (650- ca. 500/350 B.C.), the Central Anatolian Region was divided into two areas as mentioned in the Western ancient sources, in Western sources of which the Western part of the Kızılırmak (Halys) was known as Phrygia and the eastern part as Cappadocia. In Ancient Eastern sources the middle part of the Kızılırmak region was known as Tabal, the northern part as Kashku, the southwestern part as Tuvana (Tukhana) and the eastern part as Melid. Due to the cosmopolitan nature of this region's population structure, the painted pottery group with stylized deer representations of silhouette technique with concentric motifs, which were found in the main settlements of the region and known as Alişar IV, are considered to be the main characteristic pottery of the Kızılırmak Bend in the Middle Iron Age (850-650 B.C.). The effects of political developments in the Late Iron Age (650- ca 500/350 B.C) were reflected in the new techniques introduced into the pottery production of the workshops that had been the centres of the Middle Iron Age tradition. The stylized deer figures began to be produced with new linear and reserve techniques and gained a more naturalized in appearance. The numbers and variety of bird representations increased and these began to be used as the main elements of compositions consisting of representations of bulls, horses, donkeys, wild goat, roe deer, lions, dogs and fish. In addition to these, representations of hybrid creatures such as winged bulls and sphinxes and unidentifiable strange creatures also appeared. Human figures, which were very few in number and extremely stylized in the Middle Iron Age, became important in the Late Iron Age. Kybele, the mother goddess of the Phrygians who was in fact worshipped in Anatolia from Neolithic times, was portrayed on pottery in this period. It is apparent that the pottery workshops of the Kızılırmak Bend Region continued to use traditional characteristics but also incorporated external influences into their pottery production from around the beginning of the 5th century BC. From this period onwards some noticeable differences began to occur in pottery decoration techniques, for example the number of types of animal representations lessened while series of birds began to be widely used as the main element in compositions. Changes in plant motifs also occur from the beginning of the 5th century. The composition of ivy leaf seen on a bowl from

* Bu yazıda Kızılırmak Kavsi terimi ile Demir Çağı'nda özellikle boya bezekli çanak-çömlek açısından bir bütünlük gösteren Kızılırmak Kavsi içi ile güneyi kuşatılmaktadır.

** İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 34459 Beyazıt-İstanbul/Türkiye

Amasya Museum (Fig.1) can be attributed - on the basis of technique - to influence from the Aegean and must have entered the Late Iron Age pottery decoration repertoire of the Kızılırmak Bend during the first half of the 5th century BC. However it seems that, on the basis of typological and decoration characteristics, the complete bowl with a decoration of ivy leaves (Fig 2-3) belongs to the 3rd century BC. The evaluations and examples presented above suggest that the Late Iron Age and Hellenistic Age chronology of the Kızılırmak Bend Region and the pottery terminology need to be reviewed. It is apparent that, in spite of some changes in the details of motifs, the Late Iron Age tradition within the Kızılırmak Bend continues to be strong until around the Middle of the 4th century BC, that is up to the Hellenistic Period. It is therefore clear that there was no real gap between the Late Iron Age and the Hellenistic Age but instead a cultural continuity in pottery development can be traced and the pottery workshops, in existence from the Middle Iron Age, continued without interruption into the Hellenistic Period. In the light of this, the chronological boundary of the Late Iron Age within the Kızılırmak Bend can be said to extend to the middle of the 4th century BC.

Yakın bir zamana kadar Orta Anadolu Bölgesi'nde Demir Çağları'nın başlangıcı ve sonu ile ilgili olarak pekçok belirsizlik bulunmaktaydı. Ancak son yıllarda geliştirilen Gordion (G.K.Sams 1994, fig.1-5), Boğazköy/Büyükale (H.Genz 2000, Abb.3-5) ve Kaman-Kalehöyük (S.Omura 1992, 323, res.8/1) kazıları özellikle Hitit İmparatorluğu'nun yaklaşık olarak İÖ 1190 yıllarında yıkılışı ve Son Tunç Çağı'nın sona ermesi ile başlayan Karanlık Çağ'ın, gerçekte Demir Çağları'nın Erken bölümü yani Erken Demir Çağı (İÖ 1190-850) olduğunu belirlemiştir. İçbatı Anadolu ile Orta Anadolu'nun batı kısmında ortaya çıkan ve Frig Krallığı'nın politik egemenliği ile karakterize olan Orta Demir Çağı'nda (İÖ 850-650) ise, yazılı belgelerin yetersizliği ve arkeolojik buluntuların kimi zaman doğru olarak yorumlanamaması nedenleri ile günümüze kadar tam olarak anlaşılamayan birtakım siyasal organizasyonların yaşanmış olduğu, özellikle Kızılırmak kavsii içinde yer alan Boğazköy, Alaca Höyük, Hacı Bektaş Höyük (Suluca Karahöyük), Kaman-Kalehöyük, Maşat Höyük, Kayapınar, Eskiyaşar, Alishar Höyük, Çadır Höyük ile Kızılırmak'ın güneyinde bulunan Kültepe, Sultanhanı, Yassıdağ, Topaklı ve Porsuk gibi önemli yerleşmelerden anlaşılmaktadır. Batı kaynaklarında özellikle Geç Demir Çağı'nda, Kızılırmak'ın (Halys) batısındaki kesimi Frigya, doğusu ise Kapadokya olarak bilinen Orta Anadolu Bölgesi'nin, Doğu kaynaklarında orta kesimi Tabal, Kızılır-

mak'ın kuzeyindeki bölümü Kaşku, Güneybatı kesimi Tuvana (Tukhana) ve Doğu ucu ise Melid adıyla anılmaktaydı (V.Sevin 1998a, 189). Kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olduğu anlaşılan söz konusu bu bölgelerde yer alan ve yukarıda adları geçen yerleşmelerde ele geçmiş bulunan, Alishar IV olarak bilinen, özellikle stilize edilmiş silüet tekniğindeki geyik figürleri ile tek merkezli daire motiflerinden oluşan kompozisyonlarla bezenmiş boya bezekli çanak-çömlek grubu¹, Orta Demir Çağı'nın özellikle Kızılırmak kavsii içi ile güneyindeki karakteristik özelliğini oluşturur. Kızılırmak kavsii'nin batısı ile güneybatısında yani gerçek Frig Ülkesi'nde ise Gordion (G.K.Sams 1994, color Pl.III/186, Pl.126/932; R.S.Young 1960, fig.15), Midas Şehri (C.H.E.Haspels 1951, Pl.7/b3) ve Alaattin Tepe'den (E.Akurgal 1955, taf.21/a; H.Bahar 1999, Lev.I/1) bilindiği üzere silüet geyikli bezemeye sahip Alishar IV türü çanak-çömlek sayıca çok azdır ve bunlar büyük olasılıkla ithaldir². Bu kesimin yerel çanak-çömleğinin ise Çizgisel Stil'de³ bezenmiş olduğu söz konusu bu yerleşmelerde ele geçmiş olan örneklerin sayısal fazlalığından anlaşılmaktadır.

Atlı Halklar'dan Kimmerler'in İÖ 7. yy'ın başlarında Anadolu'ya girerek bir huzursuzluk ve kargaşa ortamı oluşturması ve bunu takiben Gordion'u ele geçirerek Frig Krallığı'nı yıkması (T.Tüfekçi Sivas 1999, 37), Orta Demir Çağı'nın bitimine ve Geç

Demir Çağı'nın başlamasına neden olan siyasal gelişmelerin başında gelir. Kimmerler'in yol açtığı bu yıkım ve siyasal belirsizlikten faydalanan Medler Orta Anadolu'ya kadar gelmişler ve Lidyalılar'la İÖ 585 yılında ünlü Kızılırmak Savaşı'nı yapmışlardır. Akhaimenidler'in İÖ 6. yy'ın ortalarından itibaren tüm Anadolu'yu ele geçirmeye başlamaları ise, Geç Demir Çağı'nın diğer bir önemli politik olayıdır (V.Sevin 1998b, 191). Bunun sonucunda Orta Anadolu Bölgesi Helenistik Çağ'a kadar Akhaimenid egemenliğinde kalmıştır.

Geç Demir Çağı'nda hem Kızılırmak kavsi içi hem de güneyinde savunma ağırlıklı birçok önemli yerleşme görülmektedir. Akalan Kalesi/Pteria? (T.Makridy 1907, 167-175), Pazarlı Kalesi (H.Z.Koşay 1941), Kerkenez Dağ (G.D.Summers 1997, 81-94; M.E.F.Summers/G.D.Summers 1998, 179-194), Göllüdağ⁴, Kululu (T.Özgüç 1971, 32-64), Çalapverdi (T.Özgüç 1971, 65-69), Havuzköy (R.M.Boehmer 1967, 132-141) ve Uyuzsuyu Kalesi (T.Ökse 1995, 245-258) bu tip yerleşmelerin en önemlileridir. Birçoğu yüksek arazilere inşa edilmiş ve güçlü savunma sistemleriyle donatılmış bu yerleşmelerin İÖ 6. yy'ın ilk yarısı içinde kurulmuş oldukları veya savunmalarını güçlendirmiş bulundukları olasıdır. Bu yerleşmelerde yaşayan insanları kendilerini savunma gereksinimine zorlayan en önemli nedenlerin başında, büyük olasılıkla Kimmerler ile Medler'in oluşturmuş olduğu huzursuz ve güvenlikten uzak ortam gelmektedir. Söz konusu bu yerleşmelerin çoğunda ele geçmiş, Alishar IV geleneğini sürdüren ve Alishar V olarak adlandırılan boya bezekli çanak-çömlek grubu⁵, buralarda Orta Anadolu kökenli insanların yaşamış olduğunu açıkça belgelenmektedir.

Kızılırmak kavsi içi ile güneyinde Orta Demir Çağı'ndan beri tekdüze bir üretim yapan çanak-çömlek atölyelerinin stillerinde, Geç Demir Çağı'ndan itibaren özellikle bezeme açısından bazı önemli değişimler olduğu gözlenmiştir. Siluet görünümü geyik figürleri yerine, değişik stillerde çizgisel ya da reserve tekniklerde yapılmaya

başlanan ve daha doğal bir görünüm sergileyen geyik figürleri ortaya çıkmıştır⁶. Kuş figürlerinde sayı ve görünüm zenginliği artarken⁷, boğa⁸, merkep⁹, karaca¹⁰, keçi¹¹, aslan¹², köpek¹³, balık¹⁴ ve böcek¹⁵ figürleri kompozisyonlar içinde ana öge olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunların yanısıra kanatlı boğa¹⁶ ve sfenks¹⁷ gibi karışık yaratıklar ile ne oldukları tam olarak anlaşılamayan "Tanımlanamayan Garip Varlık" figürleri¹⁸ de ortaya çıkmıştır. Orta Demir Çağı'nda sayıca çok az olan ve oldukça stilize yapılmış insan figürleri Geç Demir Çağı'nda ön plana alınmıştır¹⁹. Frigler'in ana tanrıçası olan, ancak Anadolu'da Neolitik Çağ'dan beri tapınılan Kibele, bu dönemde çanak-çömlek üzerinde betimlenmiştir²⁰. Söz konusu bu yenilikler ile değişimlerden Kızılırmak kavsi içi ile güneyindeki çanak-çömlek atölyelerinin Geç Demir Çağı'nda gelişen siyasal olaylardan etkilendiklerini ve bu durumu üretimlerine yansıttıklarını açıkça anlamaktayız. Örneğin birdenbire ortaya çıkan at²¹ ve süvari figürleri²² büyük olasılıkla Kimmerler'in bir etkisidir. Yalnız burada önemli nokta Kimmerler'in bu etkileri sanatları ile değil yaşam tarzları ile yapmış olmalarıdır. Bunun yanında bezeksiz olarak görülen çift kulplu çömlekler²³ dışında, çanak-çömlek üzerine betimlenmiş taçlı ve sakallı sfenks figürlerinin²⁴ ise, İran yani Med-Akhaimenid etkisi olduğu açıktır. Geç Demir Çağı'nda figür ve motiflerin dışında boya bezeme tekniğinde de göze çarpan bazı önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel renkler olan koyu kırmızı, kahverenginin tonları ile siyah bezemelerde kullanılmaya devam etmiş, ancak bunun yanında bir yenilik olarak figürler ile kompozisyonlar beyaz ya da bej renge tonlarındaki zeminli çerçeveler içine yapılmaya başlanmıştır²⁵. Çerçeve tekniği bir süre sonra beyaz renk zemin yapılmadan da uygulanmıştır²⁶.

İÖ 5. yy'ın başlarından itibaren Kızılırmak kavsi içinde geleneksel özelliklerini sürdüren, ancak bir yanda da dış etkileri bünyesinde toplayan kimi çanak-çömlek atölyelerinin üretim yapmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Kara Samsun/Amisos

(A.Akarca 1960, 142-146), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.72/5-6), Boğazköy (E.M.Bossert 1957, abb. 54a), Alaca Höyük (H.Z.Koşay/M.Akok 1966, lev.71-72), Eskiya-par (İ.Bayburtluoğlu 1979, lev.181/31-33), Hacı Bektaş Höyük (K.Balkan/O.Sümer 1968, res.17, çiz.12), Kaman Kalehöyük (T.Mikami/S.Omura 1988, res.14/8; M.Mori/S.Omura 1990, res.10/5; S.Omura 1991, res.9/6), Kırşehir Höyük (U.B.Alkım 1956, res.17 a-b, 19, 20 a-b, 21-23), Alishar Höyük (H.H.von der Osten 1937b, fig.63/22, 64/4-5, 65, pl.V/3) ve Büyüknefesköy/Tavium'da²⁷ ele geçmiş olan açık renk zeminli bezemeye sahip çanak-çömlekler bu durumu açıkça belgelemektedir. Ayrıca bu tarihten itibaren hem figürlü hem de bitkisel bezemelerde oluşan bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Örneğin hayvan figürlü bezemede cinsler oldukça azalırken, kuş dizileri kompozisyonlarda ana öge konumunda kullanılmaya başlanmıştır²⁸.

İÖ 5. yy'ın başından itibaren başlayan bu süreçte bitkisel motiflerdeki bazı değişikliklere değinmeden önce bu yazıda irdeleyen konuya ışık tutan Amasya Müzesi çanaklarını²⁹ tanıtmak faydalı olacaktır; Gümüşhacıköy yöresinde bulunmuş olan, dışa açılan ağız kenarlı, yuvarlak ve derin gövdeli, parça halindeki birinci çanağın iyi elenmiş, mineral katkılı hamuru açık kahverengidir. Çark yapımı çanak, hamurunun renginde astarlı, iyi pişmiş ve orta perdahlıdır. Koyu kahverengi ve açık beyaz ile bezemiş çanağın gövdesi üzerinde bulunan kompozisyonda dalları topçuklarla biten ağaç benzeri bir motiften çıktığı gözlenen bir sarmaşık yaprağı yer almaktadır. Sarmaşık yaprağının etrafını zemini kirli beyaz bir renge sahip olan ve düzensiz bir şekilde köşe yaparak aşağı doğru uzanan kontürlü bir friz çevirmektedir. Friz içinde üstte ve yanda yer alan şevron motiflerinin arasında tek merkezli yarım daire motifleri görülmektedir. Alttaki frizde ise dikey kalın kısa bantlar ve çizgiler bulunmaktadır (Fig.1/Çiz.1). Göynücek'in Harmancık köyünde ele geçmiş olan, dışta kalınlaştırılmış dudaklı, içe kapanan ağız kenarlı, keskin omurgalı ve halka dipli ve tüm durum-

daki diğer çanak, açık devetüyü rengi hamurlu, mineral katkılı, devetüyü rengi astarlı, iyi pişmiş ve orta perdahlıdır. Çark yapımı çanağın dış yüzeyindeki bezeme kırmızı kahverengi ile yapılmıştır. Çanağın ağız kenarı dışında ve keskin omurga üzerinde yer alan birbirine koşut yatay bantlar arasında yine yatay olarak yerleştirilmiş dalgalı şerit motifi görülmektedir (Fig.2/Çiz.2). Çanağın dibine doğru daralan alt kısmında ise yatay yerleştirilmiş koşut bantlar arasında yanyana yerleştirilmiş beş adet iri sarmaşık yaprağı motifi yer almaktadır. Bu motiflerle dip arasında ise yine dalgalı bir şerit motifi görülmektedir. Çanağın dip kısmında ise 8 kollu bir yıldız motifi bulunmaktadır (Fig.3/Çiz.3).

İÖ 5. yy'da başlayan sürecin önemli bitkisel süslemelerinden biri Amasya Müzesi çanaklarında da görülen sarmaşık yaprağı motifidir. Daha önceki çalışmalarda bu motifin Kızılırmak kavsi içine giriş tarihinin İÖ 4. yy'dan geç olamayacağı vurgulanmıştır (L.Zoroğlu 1983, 141). Buna karşılık Amasya Müzesi'ndeki çanak parçası üzerinde görülen sarmaşık yaprağı motifinin (Fig.1/Res.1) bir Geç Demir Çağı özelliği olan beyaz renk zeminli bir bordür içinde yer almış olması, bu parçanın İÖ 6. yy'a yakın bir zaman dilimi içine yani büyük olasılıkla İÖ 5. yy'ın ilk yarısına tarihlenebileceğini göstermektedir. Ayrıca, Maşat Höyük'te Demir Çağı I. Yapı Katı'nın son evresinde yani Helenistik Çağ öncesine tarihlenen son safhasında ele geçmiş olan bir banyo teknesi üzerinde tavus kuşları ile görülen sarmaşıklar (T.Özgüç 1982, lev.78/4a-b), bu motifin Kızılırmak kavsi çanak-çömlekçiliğine Helenistik Çağ öncesi alınmış olduğuna bir kez daha işaret etmektedir. Bunlara ek olarak, Eskiya-par'ın Helenistik Çağ tabakalarında bulunduğu bildirilen iri bir çömlek parçası üzerindeki sarmaşık yaprağı motifi (L.Zoroğlu 1979, res.6, çiz.5), biçimsel açıdan Amasya Müzesi çanak parçası üzerindeki sarmaşık yaprağına çok benzemektedir. Bu sarmaşık yaprağının açık renk zeminli bir çerçeve içine yapılmış olması, parçanın Helenistik Çağ'dan daha erkene, belki de İÖ 5. yy içlerine tarihlenebileceğini ve büyük bir olasılıkla karı-

şıklık sonucu bu tabaka içinde ele geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, Alishar Höyük'te Alishar V boya bezekli çanak-çömlek grubu ile birlikte ele geçmiş bir çömlek parçası üzerinde yer alan sarmaşık yaprağı motifi (H.H. von der Osten 1937b, fig.76/6), biçimsel açıdan Amasya Müzesi, Maşat Höyük ve Eskiypar örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Amasya Müzesi (Fig.1/Çiz.1) ile Eskiypar çanak parçaları ve Maşat Höyük teknesi ile Alishar Höyük çömlek parçası, büyük olasılıkla Ege Dünyası'ndan esinlenerek alınmış sarmaşık yaprağı motifinin Kızılırmak kavsi Geç Demir Çağı çanak-çömleği bezeme repertuarına girdiği zamanı düşünülenden daha erken alması açısından çok önemli bir grup oluşturmaktadır.

Amasya Müzesi'ndeki tüm çanak üzerinde görülen sarmaşık yaprağı motifleri (Fig.2-3/Çiz.2-3) ise, daha geç bir tarihe ait olmalıdır. Hem yaprağın daha dolgun olarak betimlenmiş olması hem de üzerinde yer aldığı keskin omurgalı çanağın benzerlerinin Kızılırmak kavsi içinde Eskiypar (L.Zoroğlu 1986, 460, res.1-2), Boğazköy (L.Zoroğlu 1986, 460, res3, 5-6) ve Alishar Höyük'ün (L.Zoroğlu 1986, 460, res.4) Helenistik Çağ'a ait tabakalarında ele geçmiş bulunması nedenleriyle bu çanak büyük olasılıkla İÖ 3 yy'a tarihlendirilebilir. Bu çanak üzerindeki bezemeler Amasya yöresinde sarmaşık yaprağı motifinin Helenistik Çağ içlerine kadar kullanılmış olduğunu göstermesi açısından çok önemli bir yere sahiptir.

Bütün bu veriler sonucunda İÖ 5. yy ile Helenistik Çağ'ın başladığı İÖ 4. yy'ın ikinci yarısı arasındaki sürece tarihlendirilebilecek özellikler gösteren yukarıda irdelenen örneklerimiz, sarmaşık yaprağı motiflerinin erken dönemde daha çok açık renk zeminli kompozisyonlar içinde yer almış olmasının yanı sıra, dikey olarak düzenlenmiş bir kompozisyon kurgusu içinde betimlenmiş olduklarına da işaret etmektedirler. Buna karşılık, Helenistik Çağ sarmaşık yaprağı motifleri, kompozisyon anlayışı bakımından daha çok yatay bir bezeme düzenlemesi ile dikkati çekerler³⁰.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler ile sunulan örnekler, Kızılırmak kavsi Geç Demir Çağı ve Helenistik Çağ kronolojisi ile çanak-çömlek terminolojisinin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Uzun bir süreden beri araştırmacıların ilgilerini çekmiş bulunan ve bu yazıda Amasya Müzesi'nde bulunan 2 örneğini tanıttığımız boya bezekli çanak-çömlek grubu için Galat Seramiği (R.Zahn 1907, 638), Galat denilen Seramik (F.Maier 1963, 238 vd; K.Bit-tel 1974, 227 vd), Helenistik Çağ'da Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları/Seramikleri (L.Zoroğlu 1979, 345, 354), Helenistik Çağ'da Kızılırmak Havzası Boyalı Yerli Seramiği (L.Zoroğlu 1981, 239; L.Zoroğlu 1983, 135) ve Kızılırmak Havzası Kapları (L.Zoroğlu 1986, 459; 1997,15-25) terimleri kullanılmıştır. Bu çanak-çömleğin Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki benzerleri için ise Pontus Yerli Seramiği (A.Akarca 1960, 142) terimi önerilmiştir. Görüldüğü gibi önceleri Helenistik Çağ'da Orta Anadolu Bölgesi'nde yani Galatia'da yaşadıkları bilinen Orta Avrupa kökenli Galatlar'la ilişkilendirilen bu çanak-çömlek grubu için bu doğrultuda bir isim verilmeye çalışılmıştır. Ancak, söz konusu bu çanak-çömlek grubunun daha sonra yerel ve geleneksel özellikleri farkedilerek bu isimden vazgeçilmiş ve birçok değişik terim üzerinde durulmuştur. Bunlar içinde özellikle konuyla ilgili bir doktora tezi (L.Zoroğlu 1978) hazırlamış olan ve pekçok makale kaleme almış bulunan L. Zoroğlu'nun önermiş ve kullanmış olduğu terimler göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, özellikle Kızılırmak kavsi içinde ayrıntılardaki bazı motif değişimlerine karşın Geç Demir Çağı geleneğinin İÖ 4. yy'ın ortalarına, yani Helenistik Çağ'a kadar güçlü bir şekilde devam etmiş olduğu gözlenmektedir. Bu süreç, İÖ 6. yy'dan devam eden bezeme özellikleri nedeniyle Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi olarak düşünülebilir. Çünkü, Geç Demir Çağı ile Helenistik Çağ arasında herhangi bir zaman boşluğunun gerçekte olmadığı, özellikle çanak-çömlek gelişimi temelinde izlenen bir kültür sürekliliğinin bulunduğu ve Orta Demir Çağı'ndan beri var olan çanak-çömlek atölyelerinin varlıklarını Helenistik Çağ içleri-

ne kadar kesintisiz olarak sürdürmüş oldukları buraya kadar sunduğumuz örneklerle açık bir biçimde kanıtlanmış olmaktadır. Bu durumda doğal olarak Geç Demir Çağı'nın zamansal alt sınırı İÖ 4. yy ortalarına değin uzanmaktadır. **Kızılırmak Kavsi Geç Demir Çağı Geç Evre Boya Bezekli Çanak-Çömleği** olarak isimlendirebileceğimiz söz konusu bu çanak-çömlek grubunun yayılım alanı göz önüne alındığında ise, Kırşehir (Hacı Bektaş Höyük ve Kırşehir Höyük), Çorum³¹ (Boğazköy, Alaca Höyük, Eski yapar), Yozgat (Alışar Höyük, Büyüknefesköy/Tavium ve Çengeltepe), Tokat (Maşat Höyük) ve Amasya³² (Müze örnekleri) ile Samsun (Kara Samsun/Amisos) illerini kapsayan oldukça geniş bir coğrafi alan karşımıza çıkmaktadır. Kızılırmak kavsinin çok büyük bir bölümünü kapsayan bir bölgede yayılım bulmuş olan bu çanak-çömlek grubunun, Orta Demir Çağı'ndan beri üretim yapan ve yukarıda adı geçen yerleşme-

lerin çanak-çömlek atölyelerinin imalatlarını kesintisiz olarak sürdürmüş olduklarına da işaret etmektedir. Bunlara ek olarak, Geç Demir Çağı'nda ortaya çıkan ana tanrıça betimlemelerinin yalnızca kabartma şeklinde göğüsleri ve doğadan alınma motifleri ile birlikte Helenistik hatta Roma Çağı içlerine kadar³³ bir gelenek olarak yaşamış olması, bu atölyelerin devamlılığı ve varlığı konusunda başka bir önemli kanıt olarak görülebilir. Geç Demir Çağı Geç Evre sürecinin devamında, Helenistik Çağ'da Kızılırmak kavsi içinde yer alan söz konusu bu çanak-çömlek atölyeleri, bezemelerde Demir Çağları gelenekleri ile yerel özelliklerini kaybetmeden kimi motif ile boya renklerini kullanarak üretimlerini büyük ölçüde sürdürmüşlerdir. Bu nedenle de söz konusu çanak-çömleğe **Kızılırmak Kavsi Helenistik Çağ Yerel Boya Bezekli Çanak-Çömleği** gibi bir isimlendirme yapılması doğru bir yaklaşım olacaktır.

NOTLAR

¹ Silüet geyik figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin karakteristik örneklerinin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Boğazköy (E.M.Bossert 2000, taf.9/80, 83, 85), Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.10/111, 114; H.Genz 2000, abb.7/6), Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.9/67, 79, 81-82, 84, 86-89, 10/90-95, 97-101, 104-110, 112-113, 115-116, 104/76), Hacı Bektaş Höyük (V.Sevin 1998b, 188-189), Kaman Kalehöyük (M.Mori/S.Omura 1995, fig.12/4; S. Omura 1993, res.8/4-5; S.Omura 1996, res.10/11; S.Omura 2000, fig.16), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.69/4, 70/2-5), Bolus-Aktepe (T.Özgüç 1978, lev.73/1-3), Alışar Höyük (E.F.Schmidt 1932, fig.317/b 2542, 322, 323/a 873; H.H.von der Osten 1937a, fig.421/e 1692, 422/c 1693, 423/c 1694, 424/e 1113, 3 2319, e 1338, e 2300, e 229, 458/1-11, 459/1-14, 17-18, 460/1-15, 461/1-15; 462/2, 46, 8-10, 12-17; E.Akurgal 1955, taf. 1 a-b, 2 a-b, 3 a-b, 4 a-b, 5 a-b, 6 a-b, 7 a, 8 b-c), Çadır Höyük (R.L.Gorny/G.McMahon/S.Paley/L.Kealhofer 1995, fig.19/S, U), Kültepe (T.Özgüç 1971, res.61), Poruk (S.Dupre 1983, lev.92/258-259) ve Gölüdağ (B.Teşcan 1992, res.1-3). T. Ökse tarafından Sivas ili sınırları içinde geliştirilen yüzey araştırmalarında da Yıldızlı-Argaz Höyüğü'nde silüet geyik bezemeli çanak-çömlek parçaları ele geçmiştir (T.Ökse 1994, res.8).

² Silüet geyik figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğe Şarhöyük/Dorylaion'da bugüne kadar geliştirilmiş kazılarda rastlanılmamıştır (Bu bilgiyi bana sözlü olarak bildiren Yrd.Doç.Dr. Taciser Tüfekçi Sivas'a teşekkür ederim). Aynı yörede yer alan Seyitömer Höyükte de bu tür çanak-çömlek görülmemektedir. Kızılırmak'ın batısındaki bölgenin diğer önemli bir yerleşmesi olan Yenidoğan Höyük'te (Hacı Tuğrul Höyük) ise, yayınların çok yetersiz yapılmış olması nedeniyle, bu tür çanak-çömleğin varlığı konusunda yeterli bir bilgiye sahip değiliz.

³ Çizgisel stildeki çanak-çömlekler en yoğun olarak Gordion (E.Akurgal 1955, taf.12/b, 14/a, 16/a, 19/a-b; G.K.Sams 1994, fig.45, 46/1067-1069, Pl.55/1038, 92/1041) ve Alaattin Tepe'de (E.Akurgal 1955, taf.21/b, 22; H.Bahar 1999, lev.IV/1-2, V/2) ele geçmiştir.

⁴ B.Teşcan 1969, 211-215; B.Teşcan 1992, 1-29; W.Schirmer 1994, 237-242; W.Schirmer 1996, 335-344

⁵ Bu tür çanak-çömlek özellikle Kerkenez Dağ (E.F.Schmidt 1929, fig.62/K 105-107, K 112-114), Gölüdağ (B.Teşcan 1969, res.29, 31), Kululu (T.Özgüç 1975, sek.11) ve Akalan Kalesi'nde (W.W.Cummer 1976, fig.1/2-4, 2/10, 25, 3/50) ele geçmiştir.

⁶ Bu türdeki geyik figürleriyle bezenmiş boya-bezekli çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.140/1287, 1289, 1290), Alaca Höyük (E.Akurgal 1955, taf.28/a), Alışar Höyük (H.H.von der Osten 1937b, fig.42/c 89), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.74/4, 8), Sulusaray-Sebastopolis (B.Ozcan 1991, res.16, sek.5), Büyüktepe Höyük (A.Saguna 1992, fig.6/11) ve Kültepe (T.Özgüç 1971, lev.XX/1-2, XXI/1 a-b, XXII/1-2).

⁷ Kuş figürleriyle bezenmiş çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Alaca Höyük (H.Z.Koşay 1957, lev.XXXIX/1; H.Z.Koşay/M.Akok

1966, lev.73), Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.109/272, 111/356, 127/973, 136/1260-1261), Boğazköy-Ambarkıkaya (E.M.Bossert 2000, farbtafel C/266), Pazarlı (H.Z.Koşay 1939, sek.14), Kaman-Kalehöyük (T.Mikami/S.Omura 1987, res.7/1), Alışar Höyük (H.H.von der Osten 1937b, fig.41/c 36), Çengeltepe (A.Ünal 1968, res.46, sek.20), Maşat Höyük (T.Özgüç 1978, lev.79/3, 80/11 a-b, 82/1; T.Özgüç 1982, lev.72/6, 74/6), Kültepe (T.Özgüç 1971, lev.XVIII/3, 6, 8), Kululu (T.Özgüç 1971, res.123), Sultanhanı (K.Emre 1973, res.38-39) ve Topaklı (L.Polacco 1976, fig.8).

⁸ Boğa figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.72/3 a-b, 77/1d, 82/3), Alışar Höyük (H.H.von der Osten 1937b, fig.80/6) ve Elbistan-Karahöyük (T.Özgüç 1971, lev.XXI-II/1, res.60).

⁹ Merkep figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.77/4) ve Kültepe (T.Özgüç 1971, lev.XVII/3 a-b).

¹⁰ Karaca figürleriyle bezenmiş boya bezekli bir çömlek parçası Boğazköy-Büyükale'de (E.M.Bossert 2000, Taf.113/360) ele geçmiştir.

¹¹ Keçi figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Ulus (Metin 1997, res.2), Alaca Höyük (H.Z.Koşay 1957, Lev.XXXIX/1), Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.30/273), Pazarlı (H.Z.Koşay 1939, sek.4), Çengeltepe (A.Ünal 1968, res.46, sek.20) ve Kültepe (T.Özgüç 1971, lev.XXVIII/2).

¹² Aslan figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert taf.139/1257), Alaca Höyük (H.Z.Koşay/M.Akok 1966, lev.73; H.Z.Koşay/M.Akok 1973, renkli lev.AL.24), Alışar Höyük (E.F.Schmidt 1933, içkapak resmi, pl.V/b 1180), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.77/19) ve Kültepe (T.Özgüç 1953, res.58; T.Özgüç 1971, lev.XXIII/2).

¹³ Köpek figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.139/1253, 140/1291), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, 74/4, 77/3) ve Kültepe (T.Özgüç 1953, res.59; T.Özgüç 1971, lev.26/7).

¹⁴ Balık figürleriyle bezenmiş boya bezekli çanak-çömleğin ele geçmesi olduğu yerleşmeler: Alaca Höyük (H.Z.Koşay/M.Akok 1966, lev.70; H.Z.Koşay/M.Akok 1973, renkli lev.al.r. 24), Eski yapar (I.Bayburtuoğlu 1979, 177/22, 178/24) ve Maşat Höyük (Özgüç 1978, lev.79/3, 82/2).

¹⁵ Böcek figürleriyle bezenmiş boya bezekli bir çömlek parçası Boğazköy-Büyükale'de (E.M.Bossert 2000, taf.109/272) ele geçmiştir.

¹⁶ Kanathı boğa figürleriyle bezenmiş boya bezekli iri bir çömlek Maşat Höyük'te (T.Özgüç 1982, lev.77/1c) ele geçmiştir.

17 Sfenks figürleriyle bezenmiş boyalı bezekli çanak-çömleğin ele geçmiş olduğu yerleşmeler: Alaca Höyük (H.Z.Koşay/M.Akok 1966, lev.70), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.77/1a) ve Alishar Höyük (Schmidt 1933, Içkapak resmi, von der Osten 1937b, fig.73/a 824).

18 Tanımlanamayan Garip Varlık figürleriyle bezenmiş boyalı bezekli çanak-çömleğin ele geçmiş olduğu yerleşmeler: Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, farbtafel C/353, Taf. 56/614, 139/1252), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.73/6, 74/5) ve Kültepe (Özgüç 1971, lev.XX/1-2, XXI/1 a-b).

19 İnsan figürleriyle bezenmiş boyalı bezekli çanak-çömleğin ele geçmiş olduğu yerleşmeler: Alishar Höyük (H.H.von der Osten 1937a, fig.463/b 419a), Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, farbtafel C/265, taf.36/337, 136/1263, 139/1253), Boğazköy-Ambarlıkaya (E.M.Bossert 2000, taf.136/1264), Pazarlı (H.Z.Koşay 1941, lev.LII), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.74/9) ve Yıldızeli-Uyuzsuyu Kalesi (T.Ökse 1995, Lev.15/b), Kültepe (T.Özgüç 1953, res.60).

20 Ana tanrıça figürleriyle bezenmiş boyalı bezekli çanak-çömleğin ele geçmiş olduğu yerleşmeler: Boğazköy (Ş.Dönmez 2001, çiz.1) ve Maşat Höyük (Ş.Dönmez 2001, res.1, çiz.2, res.2 a-b, çiz.3).

21 At figürleriyle bezenmiş boyalı bezekli çanak-çömleğin ele geçmiş olduğu yerleşmeler: Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, farbtafel C/291, 337, Taf.36/336-337, 111/336-337), Eskişehir (I.Bayburtluoğlu 1979, lev.177/18, 20), Alishar Höyük (E.F.Schmidt 1933, pl.V/b.140; H.H.von der Osten 1937b, pl.VI/4), Kerkenez Dağı (E.F.Schmidt 1929, fig. 60), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.74/9) ve Kültepe (T.Özgüç 1971, lev.XXVII/7).

22 Süvari figürleriyle bezenmiş boyalı bezekli çanak-çömleğin ele geçmiş olduğu yerleşmeler: Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, farbtafel C/354) ve Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.74/10).

23 Bu tip çömlekler Alishar Höyük'te yoğun olarak ele geçmiştir (H.H.von der Osten 1937b, fig.47/d 1155, 48/e 2429, e 876).

24 Bu tür sfenkslerle bezenmiş bir çömlek parçası Alishar Höyük'te ele geçmiştir (H.H.von der Osten 1937b, fig.73/a 824).

25 Açık renk zeminli çerçeve tekniğine sahip karakteristik örnekler Alishar Höyük (E.F.Schmidt 1930, fig.225/3254; H.H.von der Osten 1937b, fig.42/c 89, 43/d 2357, 45/d 2676), Eskişehir (I.Bayburtluoğlu 1979, 178/24, 180/28, 182/34), Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000,

taf.102/30, 106/164, 169-171), Pazarlı (H.Z.Koşay 1941, lev.XLIX, LII), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.66/6, 74/6, 76-77), Kaman-Kalehöyük (T.Mikami/S.Omura 1991, fig.14/1-2), Kültepe (T.Özgüç 1971, lev.XVII/3 a-b, XXIII/2), Topaklı (L.Polacco 1976, fig.4, 6) ve Elbistan-Karahöyük'te (T.Özgüç/N.Özgüç 1949, lev.XV/6, XXII/1) ele geçmiştir.

26 Açık renk zeminli çerçeve tekniğine sahip karakteristik örnekler Boğazköy-Büyükale (E.M.Bossert 2000, taf.18/168, 107/168, 174), Eskişehir (I.Bayburtluoğlu 1979, lev.182/35), Kerkenez Dağı (E.F.Schmidt 1929, fig.54), Faldı Höyük (T.Mikami/S.Omura 1988, res.46-47, 52), Maşat Höyük (T.Özgüç 1982, lev.65/5), Akalan Kalesi (W.W.Cummer 1976, fig.2/18), Kaman-Kalehöyük (M.Mori/S.Omura, 1990, res.11/6), Topaklı (L.Polacco 1973, fig.3) ve Tepebağları'nda (A.Çınaroğlu 1979, res.127/1) ve Kültepe'de (T.Özgüç 1971, lev.XIX/2) ele geçmiştir.

27 K.Bittel 1942, abb.17/a-d; K.Strobel/C.Gerber 1999, abb.14

28 Kuş dizilerinin kompozisyonlarda ana öğe olarak kullanılmış olduğu en karakteristik örnek Kırşehir-Faldı Höyük'te ele geçmiştir (T.Mikami/S.Omura 1988, res.46-47, 52).

29 Söz konusu çanakları yayınlama izin veren Amasya Müze Müdürü Ahmet Yüce ile araştırmacılar Muzaffer Doğanbaş ve Celal Özdemir'e teşekkür ederim.

30 Bu tür bezemeye sahip örnekler Amasya Müzesi (Fig.2-3/Çiz.2-3), Alishar Höyük (E.F.Schmidt 1933, fig.46/b.36:112; H.H.von der Osten 1937b, fig.77/690; E.Akurgal 1955, taf.34/a), Boğazköy (E.Akurgal 1955, taf.34/b), Hacı Bektaş Höyük (K.Balkan/O.Sümer 1970, res.2-3) ve Topaklı'da (L.Polacco 1976, fig.11) görülmektedir.

31 Geliştirdikleri yüzey araştırmaları sırasında bu tür çanak-çömleğe Çorum ili sınırları içindeki çok sayıda eski yerleşmede rastladıklarını bana bildiren Doç.Dr. Tayfun Yıldırım ile Doç.Dr. Tunç Sipahi'ye teşekkürlerimi sunarım.

32 1997 ve 1998 yıllarında Amasya ili sınırları içinde tarafımdan gerçekleştirilmiş bulunan yüzey araştırmalarında, özellikle Merzifon ve Göynücek yörelerindeki eski yerleşmelerde bu tür çanak-çömlek parçalarına bol sayıda rastlanılmıştır.

33 Bu türde çanak-çömlek Maşat Höyük (Ş.Dönmez 2001, res.3 a-b), Alishar Höyük (Ş.Dönmez 2001, res.4, çiz.4), Hacı Bektaş Höyük (Ş.Dönmez 2001, res.5 a-c) ve Topaklı'da (Ş.Dönmez 2001, res.6-8) ele geçmiştir.

KAYNAKÇA

AKARCA, A., 1960
"Yerli Pontos Seramiği", *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 142-146

AKURGAL, E., 1955
Phrygische Kunst, TTKY Ankara

ALKIM, U.B., 1956
"Kırşehir Hüyükü ve Topraküstü Buluntuları", *Belleten XX/77*, Ankara, 61-77

BAHAR, H., 1999
Demir Çağında Konya ve Çevresi, Konya

BALKAN, K., O. SÜMER., 1968
"1967 Yılı Hacı Bektaş (Suluca Karahöyük) Kazısı Önerisi", *Türk Arkeoloji Dergisi XVI-2*, Ankara, 15-19

BALKAN, K., O. SÜMER., 1970
"1968 Yılı Hacı Bektaş Hüyükü (Suluca Karahöyük) Kazısı Önerisi", *Türk Arkeoloji Dergisi XVIII-1*, Ankara, 37-49

BAYBURTLUOĞLU, İ., 1979
"Eskişehir Phryg Çağı", *VIII. Türk Tarih Kongresi, cilt I*, Ankara, 293-303

BİTTEL, K., 1942
Kleinasiatische Studien, İstanbul

BİTTEL, K., 1974
"Bemerkungen zur sogenannten galatischen Keramik", *Manuel'e Armağan*, TTKY Ankara, 227-237

BOEHMER, R.M., 1967
"Havuzköy in Ostkappadokien", *Archäologischer Anzeiger 1967/2*, Berlin, 132-141

BOSSERT, E.M., 1957
"Funde nachethitischer Zeit", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 89*, Bonn, 58-67

BOSSERT, E.M., 2000
Die Keramik Phrygischer Zeit von Boğazköy. Boğazköy-Hattusa Ergebnisse der Ausgrabungen XVIII, Mainz am Rhein

CUMMER, W.W., 1976
"Iron Age Pottery from Akalan", *Istanbul Mitteilungen 26*, Bonn, 31-36

ÇINAROĞLU, A., 1979
"Tepebağları Kazısında Demir Devri", *VII. Türk Tarih Kongresi, cilt I*, Ankara, 215-218

DÖNMEZ, Ş., 2001
"Orta Anadolu İ.O. I. Bin Yılı Çanak-Çömleğinde Ana Tanrıça Kültü", *Belleten LXIV/241*, Ankara, 707-718

DUPRE, S., 1983
Porsuk I. La Céramique de l'Age du Bronze et de l'Age du Fer, Paris

EMRE, K., 1973
"Sultanhanı Hüyükü'nde 1971-1972 Yıllarında Yapılan Kazılar", *Anadolu XV*, Ankara, 86-118

GENZ, H., 2000
"Die Eisenzeit in Zentralanatolien im Lichte der keramischen Funde vom Büyükale in Boğazköy/Hattusa", *TÜBA-AR 3*, Ankara, 35-54

GORNÝ, R.L., G. MC MAHON., S. PALEY., L. KEALHOFER., 1995
"The Alishar Regional Project 1994", *Anatolia XXI*, Leiden, 65-100

HASPELS, C.H.E., 1951
La Cité de Midas Céramique et Trouvailles Diverses, Tome III, Paris

KOŞAY, H.Z., 1939
"Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı (1)", *Belleten III/9*, Ankara, 5-14

KOŞAY, H.Z., 1941
Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı, TTKY Ankara

KOŞAY, H.Z., 1957
Alaca Höyük Kazısı 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, TTKY Ankara

KOŞAY, H.Z., M. AKOK., 1966
Alacahöyük Kazısı 1940-1948'deki Çalışmalara Ait İlk Rapor, TTKY Ankara

KOŞAY, H.Z., M. AKOK., 1973
Alacahöyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor, TTKY Ankara

MAIER, F., 1963
"Bemerkungen zur sogenannten galatischen Keramik von Boğazköy", *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 78*, Bonn, 218-255

- MAKRİDY, T., 1907
"Une citadelle Archaique du Pont", *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft* 12/4, Berlin, 167-175
- MİKAMİ, T., S. OMURA., 1987
"1985 Kaman-Kalehöyük Yüzev Araştırmaları", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 227-230
- METİN, M., 1997
"Ulus Kazısı 1995" *VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara 199-220
- MİKAMİ, T., S. OMURA., 1988
"1986 Kırşehir İli Sınırları İçinde Yapılan Yüzev Araştırmaları", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı - II*, Ankara, 123-156
- MİKAMİ, T., S. OMURA., 1991
"A Preliminary Report on the First Excavation at Kaman-Kalehöyük", *Essays on Ancient Anatolian and Syrian Studies in the 2nd and 1st Millennium B.C.* (Ed. H.I.H Prince T. Mikasa), Wiesbaden, 87-101
- MORİ, M., S. OMURA., 1990
"1988 Kaman-Kalehöyük Kazıları", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 335-355
- MORİ, M., S. OMURA., 1995
"A Preliminary Report on the Excavations at Kaman-Kalehöyük in Turkey (1989-1993)", *Essays on Ancient Anatolian and Its Surrounding Civilizations*, (Ed. H.I.H Prince T. Mikasa), Wiesbaden, 87-101
- OMURA, S., 1991
"1989 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 353-368
- OMURA, S., 1992
"1990 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 319-336
- OMURA, S., 1993
"1991 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 307-326
- OMURA, S., 1996
"1994 Yılı Kaman Kalehöyük Kazıları", *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 189-208
- OMURA, S., 2000
"Preliminary Report on the 14th Excavation at Kaman-Kalehöyük", *Kaman-Kalehöyük 9. Anatolian Archaeological Studies Vol. IX*, Tokyo, 1-36
- ÖKSE, T., 1994
"Sivas İli 1992 Yüzev Araştırması", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 243-262
- ÖKSE, T., 1995
"Yıldızeli-Uyuzsuyu Kalesi Buluntuları", *I. Metin Akıyurt Bahattin Devam Anı Kitabı. Eski Yakın Doğu Kùltürleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul, 245-258
- ÖZCAN, B., 1991
"Sulusaray-Sebastopolis Antik Kenti", *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, 261-308
- ÖZGÜÇ, T., 1953
"Kùltepe (Karahöyük) Hafriyatı", *Belleten XVII/66*, Ankara, 251-268
- ÖZGÜÇ, T., 1971
"Demir Devrinde Kùltepe ve Civarı", *TTKY Ankara*
- ÖZGÜÇ, T., 1975
"Kululu Hakkında Yeni Gözlemler", *Anadolu XVII*, Ankara, 1-18
- ÖZGÜÇ, T., 1978
"Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar", *TTKY Ankara*
- ÖZGÜÇ, T., 1982
"Maşat Höyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi", *TTKY Ankara*
- ÖZGÜÇ, T., N. ÖZGÜÇ., 1949
"Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Hafriyatı", *TTKY Ankara*
- POLACCO, L., 1973
"Topaklı. 1970 Field Expedition Dig Preliminary Report", *Türk Arkeoloji Dergisi XX-1*, Ankara, 170-187
- POLACCO, L., 1976
"Topaklı. 1974 Field Expedition Excavation", *Türk Arkeoloji Dergisi XXIII-2*, Ankara, 67-74
- SAGONA, A., 1992
"Excavations at Büyüktepe Höyük 1991. Second Preliminary Report", *Anatolian Studies XLII*, London, 29-46
- SAMS, G.K., 1994
"The Early Phrygian Pottery. The Gordion Excavations 1950-1973: Final Reports Volume IV", Pennsylvania
- SCHIRMER, W., 1994
"Göllüdağ 1992", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 237-242
- SCHIRMER, W., 1996
"Göllüdağ 1993-1994", *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, Ankara, 335-344
- SCHMIDT, E.F., 1929
"Test Excavations in the City on Kerkenes Dag", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures XLV/4*, Chicago, 211-274
- SCHMIDT, E.F., 1930
"The Alishar Hüyük Seasons of 1927, part I (OIP VI)", Chicago
- SCHMIDT, E.F., 1932
"The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929, part I (OIP XIX)", Chicago
- SCHMIDT, E.F., 1933
"The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929, part II (OIP XX)", Chicago
- SEVİN, V., 1998a
"Tarihsel Coğrafya", *Kapadokya* (Ed. M. Sözen), İstanbul, 45-61
- SEVİN, V., 1998b
"MÖ I. Binyıl: Demir Çağı", *Kapadokya* (Ed. M. Sözen), İstanbul, 171-193
- STROBEL, K., C. GERBER., 1999
"Tavium (Büyüknöfes) Feldforschungen des Jahres 1997", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı -I*, Ankara, 297-314
- SUMMERS, M.E.F., 1997
"The Identification of the Iron Age on Kerkenes Dag in Central Anatolia", *Journal of Near Eastern Studies* 56/2, Chicago, 81-94
- SUMMERS, M.E.F., G.D. SUMMERS., 1998
"The Kerkenes Dag Project", *Ancient Anatolia*, Oxford, 179-194
- TEZCAN, B., 1969
"1968 Göllüdağ Kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi XVII-2*, Ankara, 211-215
- TEZCAN, B., 1992
"1969 Göllüdağ Kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi XXX*, Ankara, 1-29
- TÜFEKÇİ SİVAS, T., 1999
"Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İli Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları", *Eskişehir*
- ÜNAL, A., 1968
"1966 Çengeltepe (Yozgat) Sondajı Önerisi", *Türk Arkeoloji Dergisi XV-1*, Ankara, 119-141
- VON DER OSTEN, H.H., 1937a
"The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32, Part II, (OIP XXIX)", Chicago
- VON DER OSTEN, H.H., 1937b
"The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32, Part III, (OIP XXX)", Chicago
- YOUNG, R.S., 1960
"Gordion 1959", *Türk Arkeoloji Dergisi X-1*, Ankara, 60-63
- ZAHN, R., 1907
"Die bei den Ausgrabungen in Boghaz-Köi gefundenen Tonscherben", *Wochenschrift für klassische Philologie* 24, Berlin, 638-642
- ZOROĞLU, L., 1978
"Hellenistik Çağda Kızılırmak Havzası Boyalı Yerli Seramiği, (AÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi)", Ankara
- ZOROĞLU, L., 1979
"Eskişehir'de Bulunan Kızılırmak Havzası (Galat Denilen) Boyalı Seramikleri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, I. cilt, Ankara, 239-252
- ZOROĞLU, L., 1981
"Kùltepe'de Bulunan Hellenistik Çağ'a Ait Bir Amphora", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Dergisi I*, Konya, 239-252
- ZOROĞLU, L., 1983
"İstanbul ve Bonn'da Bulunan İki Skyphos", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Dergisi 3*, Konya, 135-144
- ZOROĞLU, L., 1986
"Kızılırmak Havzası Kaplılarının Biçim ve Süs Gelişimine Örnekler", *IX. Türk Tarih Kongresi*, I. cilt, Ankara, 459-472
- ZOROĞLU, L., 1997
"Zwei Zentralanatolische Tonskyphoi" *Anadolu (Anatolia) VXII*, Ankara, 15-25

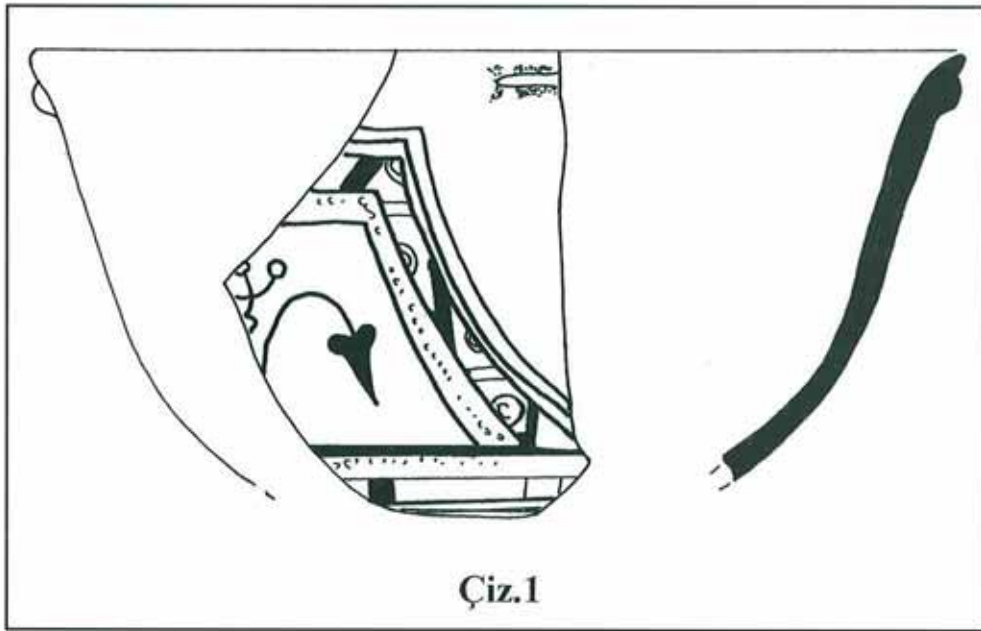

Fig.1/Çiz.1 Çanak. Parça. Ağız Çapı. 24 cm, Yük. 12.2 cm, Kal.0.9 cm İyi elenmiş, mineral katkılı hamuru açık kahverengi. Çark yapımı. Hamurunun renginde astarlı, iyi pişmiş ve orta perdahlı. Bezeme koyu kahverengi ve açık krem ile yapılmış. Amasya/Gümüşhacıköy

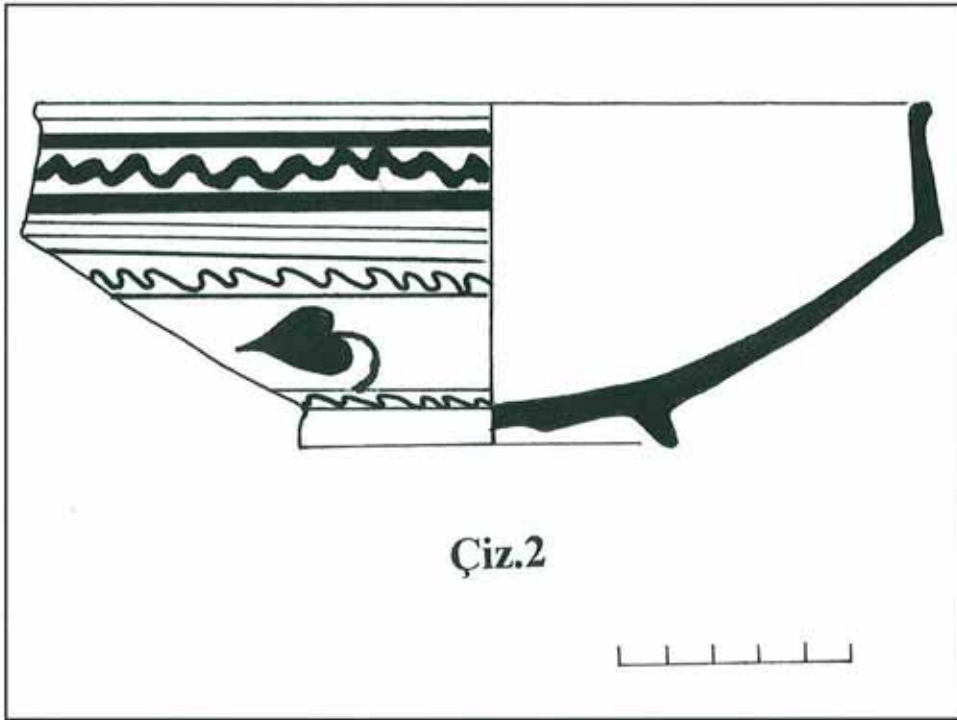

Fig.2/Çiz.2 Çanak. Tüm. Ağız Çapı. 20 cm, Yük. 7.5 cm, Kal. 0.8 cm İyi elenmiş, mineral katkılı hamuru devetüyü rengi. Çark yapımı. Devetüyü rengi astarlı, iyi pişmiş ve orta perdahlı. Bezeme kızıl kahverengi ile yapılmış. Amasya/Göynücek-Harmancık Köyü

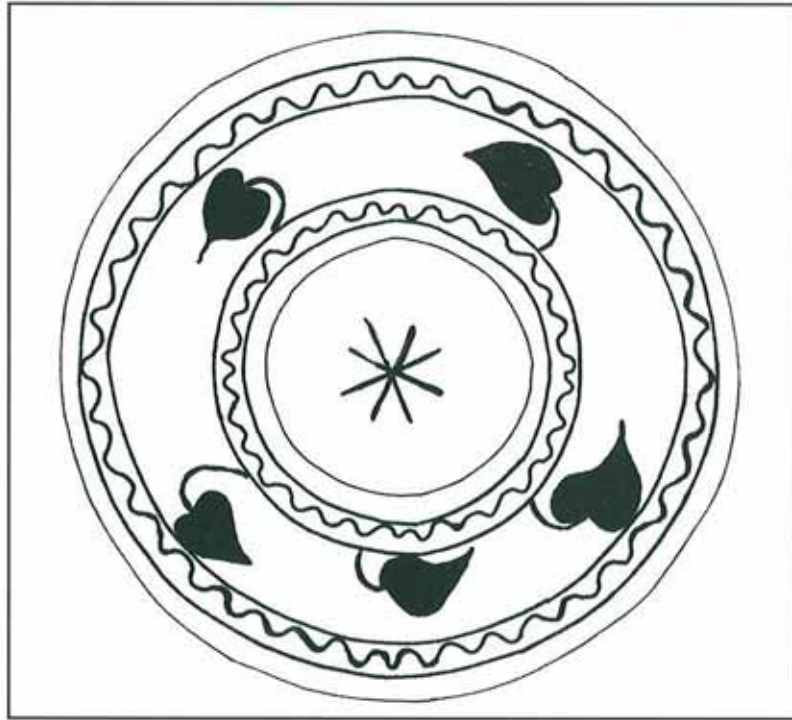

Fig 3/Çiz.3 Çanak. Tüm. Ağız Çapı. 20 cm, Yük. 7.5 cm, Kal. 0.8 cm İyi elenmiş, mineral katkılı hamuru devetüyü rengi. Çark yapımı. Devetüyü rengi astarlı, iyi pişmiş ve orta perdahlı. Bezeme kızıl kahverengi ile yapılmış. Amasya/Göynücek-Harmancık Köyü. Kabin dıştan görünüşü